

MAGYARORSZÁG
EURÓPÁBAN,
EURÓPA A VILÁGBAN

TANULMÁNYKÖTET GAZDAG FERENC
70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA

Szerkesztette:
Koller Boglárka, Marsai Viktor

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében került kiadásra.

A kötet a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megbízásából jelent meg.

Szerzők:

Arató Krisztina	Horváth Jenő	Remek Éva
Békés Csaba	Horváth Miklós	Rostoványi Zsolt
Bene Krisztián	Kaiser Ferenc	Siklósi Péter
Csiki Tamás	Koller Boglárka	Stipta István
Fejérdy Gergely	Losoncz Miklós	Szávai Ferenc
Forgács Balázs	Lugosi Győző	Szilágyi István
Garadnai Zoltán	Marsai Viktor	Takács Judit
Gulyás László	Molnár Anna	Tálas Péter
Gyarmati István	N. Rózsa Erzsébet	Tóth Norbert
Halmai Péter	Pál István	Tuka Ágnes
Hettyey András	Rácz András	Vizi László Tamás

Szakmai lektor: Gazdik Gyula
Szöveggondozás: Schmidt Rita Emese

A kézirat lezárva: 2016. június 1.

© Dialóg Campus Kiadó, 2016
© Szerkesztők, 2016
© Szerzők, 2016

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Faluhelyi Ferenc és a Páneurópa-mozgalom

Stipta István

Bevezetés

Faluhelyi Ferenc 28 évesen lett a pécsi jogakadémia tanára, 1922-től már a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Tanszékét vezette. Gyakorló jogászból vált tudóssá, akit az első világháború késztetett arra, hogy érdeklődését a békés kapcsolatokat szabályozó jog felé irányítsa. Tudományos figyelme egyre inkább az aktuális kérdések felé terelődött; ezért kezdett el foglalkozni a Páneurópa-mozgalom általános kérdéseivel is.¹

A hazai jog tekintélyes tudósa volt, a híres pályatárs, Óriás Nándor az államközi jog európai stílusú professzorának nevezte.² Megújító szellemben alkotott: Bruhács János többször utalt rá, hogy Faluhelyi már a tudományterület megnevezése terén is új közelítést alkalmazva: következetesen az *államközi jog* kifejezést, és nem a *nemzetközi jog* terminust használta. Ez a szóhasználat nem vált általánossá, pedig evidens, hogy a nemzetközi jog nem a nemzetek közötti viszonyokat, hanem alapvetően az államok (és az államok által alapított nemzetközi szervezetek) közötti kapcsolatokat vizsgálja. Faluhelyi 1936-ban megjelent tankönyve (azóta is egyedülállóan) az *Államközi jog* címet viselte.³

A hazai szellemi közéletben azon kevesek közé tartozott, akik a nemzetközi jog klasszikus elveit, a művelt tudományág elvont tételeit figyelembe véve foglaltak el kritikus álláspontot a párizsi békeszerződéssel szemben. Némi idealizmus és alaptalannak bizonyult illúzió jellemezte a harmincas években nyilvánosságra került, olasz–magyar kapcsolatokról

1 HERCZEGH Géza: *Faluhelyi Ferenc nemzetközi jogtudományi munkásságáról = Faluhelyi Ferenc tudományos, oktatói és tudányszervező munkássága*, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 1987, (a továbbiakban: *Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987) 7.

2 Óriás Nándor: *Emlékeim Faluhelyi Ferenc emberségéről = Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987, 39.; *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. köt. A–K (1967) 462–463.

3 FALUHELYI Ferenc: *Államközi jog. 1. köt. Államközi alkotmányjog és jogtan*, Karl, Pécs, 1936, 357. Vö: BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998, 18.; CSAPÓ Zsuzsanna: *Faluhelyi Ferenc, a nemzetközi jog első pécsi professzora = Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008) Antológia*, szerk. KAJTÁR István, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008, 180.

szóló nézeteit, viszont a jogelveket sértő diszkrimináció miatt határozottan állást foglalt a korabeli német ideológiával szemben.⁴

Magyarországon ő szervezett első ízben kisebbségi intézetet, amelynek lelki háttere a személyesen megélt kisebbségi sors volt.⁵ Posztumusz munkája, a magyarországi kisebbségek jogi helyzetére vonatkozó jogszabályok német nyelvű kiadása halála után két évvel – 1946-os impresszummal – úgyszólván észrevétlenül jelent meg. Az új rezsim két művét egy évvel korábban tiltólistára helyezte.⁶

A hazai jogéletben komoly szakmai visszhangot váltott ki a fiatalon írt közjogi tankönyve.⁷ A munka fő jellemvonása a szigorú elvi vonalvezetés és – a kortárs közjogászoknál határozottabban megjelenített – jogászai gondolkodásmód. Nyíltan tárgyalta korszakának kényes politikai kérdéseit, közöttük az új rendszer „ideiglenes” államrendjét. A Trianon kényszerítette változások jogi következményeit nemcsak az államterület, hanem az állampolgárság, a hadügy és a kisebbségvédelem szempontjából is elemezte. Ritka kivételként elvi fenntartásokat hangoztatott a korszak jogkorlátozó intézkedéseivel szemben, a tulajdon szabadságának sérelmei között felsorolta a korszakbeli földbirtokreform jogkorlátozó szabályait is. A numerus clausust a tanulási szabadság megszorításaként értelmezte. Rámutatott, hogy a királytalan időszak közjogi sajátossága a kormány hatáskörének kibővülése, a végrehajtói apparátus csaknem államhatalmi főszervvé válása. Ezzel is világossá tette, hogy a Horthy-korszak elején eltolódás következett be a parlamentáristól a kabineti kormányzás felé. Tudományos tárgyilagossággal és jogászai objektivitással elemezte a Habsburg-kérdést, a szembenálló legitimista és szabad királyválasztó álláspontokat. Határozottan állást foglalt hazánk szuverenitása mellett, amelyet szerinte nem érintett sem a Nemzetek Szövetsége, sem a háború utáni nemzetközi „ellenőrzés” új rendszere.⁸

Nemzetközi jogi munkásságának fontos terméke, egyben nemzetközi tekintélyének megalapozó műve a Magyar Külügyi Társaság kiadásában 1926-ban megjelent Locarnó-tanulmánya volt. A munka első részében Faluhelyi a locarnói konferencia előzményeivel, a rajnai ütköző állam tervével, a Franciaország biztosítását célzó védszövetségi tervekkel és a hiteles genfi protokollummal foglalkozott. A második rész a locarnói egyezményeket elemezte. A mű harmadik része a német–orosz szerződésnek a locarnói egyezményekre gyakorolt hatását tárgyalta, míg a befejező tartalmi egység az egyezmények jelentőségével

4 ANTAL Ádám: *Professor Ferenc Faluhelyi, sein Werk in Wissenschaft und Lehre (Zusammenfassung)* = *Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987, 44.

5 BÉDI Imre: *Faluhelyi Ferenc és a Pécsi Egyetem Kisebbségi Intézete* = *Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987; Uő: *Faluhelyi Ferenc*, Nemzetiségi Szemle, 1945, Új Folyam I.; RAJCSI Péter: *Egy tanítvány emlékezik Faluhelyi Ferenc professzorra* = *Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987, 36.

6 HERCZEGH: i. m., 11.; Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M.E. sz. rendelete a fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek megsemmisítéséről. A két mű: FALUHELYI Ferenc: *Mit köszönhet a nemzetközi jog Olaszországnak?* Franklin, Budapest, 1942, klny. az Olasz szemléből; FALUHELYI Ferenc, REGŐS Ferenc, Saverio DE SIMONE: *Magyar–olasz tanulmányi ankét a fasiszta államrendszerről*, Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézet, Pécs, 1937.

7 FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közjoga I*II. köt.*, Karl, Pécs, 1927.

8 FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közjoga* [könyvismertetés], Jogállam, 25(1926)/10, 558.; *Új magyar közjogi kézikönyvek*, Jogtudományi Közlöny, (1927)/3, 25–26.

foglalkozott. A tanulmány függelékében a szerző a nagy jelentőségű nemzetközi jogi okmányok eredeti szövegét, továbbá ezek teljes magyar fordítását közölte.⁹

A páneurópai tárgykör mindvégig Faluhelyi tudományos érdeklődése homlokterében állt. A mozgalom és az eszme – még azok kritikus időszakában, a negyvenes évek elején is – szerepelt a hallgatói számára kitűzött pályatételek és kutatási területek között. Mivel a Páneurópa-mozgalom történetének elemzése napjainkban is háttérbe került más korabeli integrációs elképzelésekkel szemben,¹⁰ a következőkben a pécsi professzor munkásságának e területét tekintjük át.¹¹

Faluhelyi és az első páneurópai kongresszus

Szerzőnk nem tartozott az európai egységet támogató magyar páneurópai szervezet vezetői közé, még tagja sem volt a mozgalomnak. Nemzetközi tárgykörű tanulmányok, az egyre növekvő külföldi ismertség is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Coudenhove-Kalergi meghívót küldött számára a mozgalom zászlóbontó bécsi kongresszusára. Maga egyébként azt írta, hogy nem hivatalos minőségben, hanem mint érdeklődő és mint a pécsi egyetem nemzetközi jogi szemináriumának vezetője jelent meg a páneurópai kongresszuson, azért, „hogy közvetlenül lássa, hogy mi történik ott,” és ha kell, képviselje azt az álláspontot, „amely a magyar igazságért küzd”.¹² A mozgalom vezetőségében és a meghívottak közül még egy nemzetközi jogász, Alfred Verdross, a nemzetközi jog neves bécsi professzora is helyet kapott.¹³

Faluhelyi a páneurópai kongresszus eredményeinek összefoglalását a mozgalom eredetéről szóló, kevésbé ismert tézissel kezdte. Eszerint a *Vossische Zeitung* 1926. október 20-i számában a páneurópai kongresszuson is felszólaló Max Cohen-Reusz leírta, hogy a világháború folyamán a német *Sozialistische Monatshefte* hasábjain már többször felvetődött a világ gazdasági komplexumok szerinti átalakításának gondolata. Cohen határozottan

9 FALUHELYI Ferenc: *Locarno és a német–orosz semlegességi szerződés*. A Magyar Külügyi Társaság kiadványa, Jogállam, 25(1926)/6, 340.

10 GAZDAG Ferenc: *Szövetségtől szövetségig: Magyarország útja a Varsói Szerződéstől a NATO-ig = Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok*, szerk. GAZDAG Ferenc, Kiss J. László, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 195. Vö. DIÓSZEGI László: *Gazdasági egyesítési tervek a Duna-medencében az 1929-1933-as világgazdasági válság időszakában = Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19*20. században*, szerk. ROMSICS Ignác, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997, 69.

11 *Faluhelyi Ferenc publikációinak jegyzéke*, Összeállította: Ádám ANTALNÉ = *Faluhelyi Emlékkönyv*, 1987, 53.

12 FALUHELYI Ferenc: *Páneurópa. Mit várhatunk tőle?* Ma és holnap, 8. sz. szerk. LAMBRECHT Kálmán, Danubia, Pécs, 1928, (a továbbiakban: FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928) 5. Tapasztalatairól több cikkben számolt be a *Budapesti Hírlap* hasábjain, majd utóbb a Magyar Külügyi Társaságban (1926. nov. 5. és 12.) és Szegeden a MANSZ rendezésében (1927. febr. 7.) tartott előadói és vitaestek alkalmával. Faluhelyi a kongresszuson asszisztensével, Adorján Györggyel volt jelen. *Budapesti Hírlap*, 46(1926)/223, 1926. okt. 2. 8.

13 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 13.; FALUHELYI Ferenc: *Az európai államok összefogása. A Briandi kezdeményezés mérlege*, Külügyi Szemle, 7(1930)/4, (a továbbiakban: FALUHELYI: *Briand*) 441.

állította, hogy a szellemileg rugalmas Kalergi ezt az eszmét kapta fel, tehát innen ered a Páneurópa-mozgalom eszméje.¹⁴

Faluhelyi több esetben hangsúlyozta a Páneurópa-mozgalom korabeli jelentőségét. Úgy vélte, hogy ez a kezdeményezés már a kezdetekben meghaladta a magánakció jelentéktelenségét. Utalt arra, hogy az első kongresszuson tekintélyes európai politikusok vettek részt, a tervezett második ilyen fórumra is kiváló egyéniségek jelentkeztek be.¹⁵ Apponyi Albertre is hivatkozott, aki a kongresszus előtt a *Pesti Napló* 1926. október 10-i számában írta: el kell ismerni, hogy a szövetségi terv „nem csupán zseniális ötlet, hanem az európai népek helyzetéből folyó valóságos szükséglet felismerése”.

A kongresszus eseménysorozatának szerzőnktől származó interpretációja szerint Kalergi a kongresszust megnyitó beszédében tévesen fejtegette, hogy Európát az európai útra háromszoros technikai fejlődés: a távolságok eltűnése, az ipari termelési technika és a modern haditechnika fejlettsége kényszeríti.¹⁶ Faluhelyi abból indult ki, hogy nem a reálfolyamatok változásai, Európa gazdasági hegemoniájának megszűnése, hanem az európai államok kulturális fölényének fenntartása teszi szükségessé a kontinens országainak összefogását.¹⁷

A magyar nemzetközi jogász értelmezése szerint a volt gyarmatok emancipációja nem szüntette meg az öreg Európa kulturális fölényét, hiszen kontinensünk e kritikus helyzetében is meg tudja őrizni szellemi elsőbbségét és vezető szerepét a többi világrész felett. Ez a hegemonia azonban veszélybe került, ennek elvesztését meg kell akadályozni. Ami e földrész történelmi súlyát és kulturális fölényét megmentheti, az egyedül nemzeteinek harmonikus együttműködése lehet. „Enélkül meg vannak számlálva napjai, és meg vannak számlálva olyan kis nemzet nemzeti kultúrájának napjai is, amilyen a miénk.”¹⁸

A kongresszusi programadó beszéd legfontosabb részének tartotta, hogy Kalergi minden utópiától mentesen csupán az európai államok szövetségének megteremtését tűzte ki a Páneurópai Unió végső céljaként.¹⁹ Ebben Faluhelyi felfedezte azt az igényt, hogy Európa az érintett államok és népek szerves együttműködéséből alakuljon ki, és főleg, hogy az egyes államok függetlensége maradjon meg. Sajnálattal kommentálta, hogy a kongresszuson elhangzott további tervek és indítványok mindegyikét már nem ez a szellem hatotta át.²⁰

14 *Páneurópa problémája a Külügyi Társaságban*, Magyar Külpolitika, 7(1926)/22, november 16. (a továbbiakban: *Páneurópa problémája*) 7. A vonatkozó cikkek: Ludwig QUESSSEL: *England und Europa*, Sozialistische Monatshefte. 21(1915), H. 5, S. 228–233.; Karl SEVERING: *England, Europa und wir*, Sozialistische Monatshefte. 21(1915), H. 17/18, S. 859–864.; Herman KRANOLD: *Die Türkei, Russland und Europa*, Sozialistische Monatshefte. 23(1917), H. 11, S. 575–581.; Ludwig QUESSSEL: *Europa und der Pariser Friede*, Sozialistische Monatshefte. 25(1919), H. 6. S. [377]–383.

15 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 30.

16 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 29.; R. N. COUDENHOVE-KALERGI: *Kampf um Paneuropa*. Aus dem 1. Jahrgang von *Paneuropa*. Paneuropa Verlag, Wien–Leipzig, 1925 (a továbbiakban: COUDENHOVE-KALERGI, 1925) 13–14.

17 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 31.; FALUHELYI Ferenc: *Néhány szó Páneurópáról*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/195, aug. 29. 2.

18 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 32.; FALUHELYI Ferenc: *Az európai államok összefogása. A Briand-i kezdeményezés mérlege*, Külügyi Szemle, 7(1930)/4, 441. Jelentősnek ítélte a kezdeményezést, hiszen a gazdasági összefogás gondolata elől a nacionalista államok hivatalos tényezői sem tudnak többé elzárkózni.

19 *Páneurópa problémája*, 5.

20 *Páneurópa problémája*, 8.

Faluhelyi rossz előjelnek tartotta azt is, hogy általános idegességet és elnöki megrovást váltott ki Lukács Györgynek, a magyar páneurópai szervezet elnökének a kongresszus nyitótülésén elmondott beszéde, amelyben csupán annak a reménynek adott kifejezést, hogy „Páneurópa egészségesebb légköre” utólag meg fogja hozni a trianoni béke revíziójának lehetőségét.²¹

Gratz Gusztáv volt magyar külügyminiszter a kongresszus politikai nagygyűlésén *Páneurópa a nemzeti és nemzetközi jogfejlődés szempontjából* címmel tartott előadást. Faluhelyi szerint Gratz – magyar szempontból kiindulva – azt a helyes tételt hangoztatta, hogy a célzott összefogás elsősorban a kisállamok életszükséglete. Üdvözölte azt a gondolatot is, hogy a nemzetközi szabadság alapelve önmagában olyan államközi organizációhoz vezet, amit a páneurópai gondolat körvonalazott. Meglátása szerint a Páneurópai Unió is egy stabil nemzetközi jogrend megteremtésére és a nemzetközi szolidaritás megalapozására törekszik.²²

A gazdasági nagygyűlésen Hantos Elemér a közlekedésügy korabeli fejlettségének ismertetése után a közlekedési politikának a gazdasági Páneurópa felépítésére és kiterjesztésére való hatását fejtegette. Faluhelyire általában jó hatással volt a gazdasági határok lebontásának – magyar részről is támogatott – gondolata. Láta ennek veszélyeit is, hiszen ezt a folyamatot a fejletlenebb iparú államok megszenvedhetik.²³

Faluhelyi szerint a legkevesebb eredményt a harmadik, a szellemi együttműködés nyilvános ülése hozta. Itt csupán a páneurópai eszme körébe vágó szépirodalmi alkotások hangoztak el. A kongresszus egyes szakbizottságaiban folyó munkát már sokkal fontosabbnak ítélte. A gazdasági bizottság a Nemzetek Szövetségénél egy nemzetközi kereskedelmi és vámkonferencia egybehívását sürgette. Szerinte ezen a területen az európai gazdasági és vámközösség kérdését is szorgalmazni kellene.²⁴

A szellemi együttműködés bizottságának kongresszusi eredményeit is a hazai közvélemény figyelmébe ajánlotta. A bizottság Fodor Márk magyar delegátus javaslatát elfogadva fontos határozatot hozott. Eszerint az európai szellemet különösen a nevelés és a tanítás terén kell kifejleszteni, és gondoskodni kell arról, hogy az iskolai nevelés – mentesülve minden nacionalista egyoldalúságtól – az európai népek szolidaritását figyelembe vevő szellemet tükrözzön vissza. Faluhelyi élesen bírálta viszont Fodor Márk felszólalását, aki a szellemi együttműködés feltételeként a sovinizmus kiiktatásának szükségességéről beszélt, és azt javasolta, hogy cseréljék le a kölcsönös gyűlöletre és háborúra uszító tankönyveket. Faluhelyi szerint viszont mindenekelőtt igazságot kell teremteni a nemzetek között. Először „emberileg elérhető módon törekedjünk az igazságos nemzeti igények igazságos kielégítésére, és akkor meg fog szünni a nemzeti sovinizmus és gyűlölet”.²⁵

21 FALUHELYI Ferenc: *Páneurópai Kongresszus. Képek és benyomások*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/226, okt. 6. 2.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 46.

22 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 47.; *A Bécsi Páneurópai Kongresszus. A magyar nemzeti eszme világában*. Írta és a Magyar Külügyi Társaságban 1926. november 5-én előadta: FALUHELYI Ferenc dr. egyetemi nyilvános előadó. Pécs, 1926. 24. (a továbbiakban: FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926) 10.

23 FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 10–11.; *Páneurópa problémája*, 10.

24 FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 12.

25 FALUHELYI Ferenc: *Páneurópa-Mozaik*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/229, okt. 9. 1–2.; *Páneurópa problémája*, 9.; FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 13–15.; J. NAGY László: *Az európai integráció politikai története*, Szeged, 2005, 11. Fodor Márk válasza: Budapesti Hírlap, 46(1926)/236, okt. 17. 8.

A politikai és kisebbségi albizottság kisebbségi kérdésről szóló vitájáról szintén elemző értékelést adott. Az albizottság egyik határozata a kisebbségi kérdésre vonatkozott. Eszerint egy állandó bizottságot kell összeállítani, amely folytonosan vizsgálja a nemzeti kisebbségek kérdését, és tárgyyszerű javaslatokat dolgoz ki a felmerülő kérdésekre. Más fontos elképzelés is a bizottság elé került: az egyik magyar delegátus, Póka-Pivny Béla javasolta, hogy a Nemzetek Szövetsége, az európai parlamentek és a kormányok nagyobb figyelmet szenteljenek a kisebbségi jogoknak. Ezek védelmére ő is egy kormányközi állandó bizottság felállítását kívánta.²⁶ A kisebbségi és politikai albizottságban Faluhelyi a magyar csoporttól függetlenül maga is egy javaslattal állt elő. Ebben már az aktuális határok előzetes revíziójának gondolata fogalmazódott meg. A javaslat szövege: „*Minthogy az egyesült európai államok között a tagállamok határainak mikénti alakulása a történelmileg kifejlődött nemzeti kultúrák érdekében nem tekinthető közömbösnek, és a különböző nemzetiségű szövetséges államok harmonikus együttműködése – a kisebbségek bármilyen hatásos védelme mellett is – csak e határok igazságos alakulása mellett lehetséges, a kongresszus nemzeti kisebbségi szakosztálya Páneurópa megalakulása és eredményes továbbműködése érdekében feltétlen szükségét látja annak, hogy a leendő államszövetség tagállamainak határai az egyes nemzeti kultúrák közötti igazságos megosztást biztosítsák.*”²⁷

A javaslat elfogadása annyit jelentett volna, hogy a kongresszus – mielőtt Páneurópa létrejöhetne – a fennálló erőszakos államhatárok békés revízióját tartaná szükségesnek. Faluhelyi elképzelése nem talált kedvező visszhangra. Hangtalanul kiutalták tanulmányozásra a kongresszus által kiküldött állandó kisebbségi bizottságnak. A bizottság – írta rezignáltan – hivatva lesz az előterjesztést „ha lehet, a feledés homályába elmeríteni”.²⁸

A páneurópai program Faluhelyi-kritikája

A Páneurópa-mozgalom jelentősége Faluhelyi szerint annak a veszélynek tudatos vagy tudat alatti felismerésében rejlett, amely a világháború által szétzillesztett európai államok összefogását a tizenkettedik órában életszükségletté tette. Hosszasan és több munkájában foglalkozott azzal a kérdéssel, vajon az európai államok összefogásának az a módja, ahogyan azt Kalergi tervezte, egyáltalán vagy legalább egyelőre kívánatos-e, és hogy a terv államközi, nemzeti és gazdasági szempontból kiállja-e a bírálatot.²⁹ Bírálatával az volt a célja, hogy az adott helyzetnek megfelelően „rendszeres és összefoglaló kritikai megvilágításba helyezze a mozgalmat”, mert „ez a mozgalom nem egy helyen gyökeret vert, és féltő, hogy hova-tovább megint a mi ellenfeleink fogják ezt is a maguk önző és igazságtalan érdekeinek megvédésére kisajátítani”.³⁰

26 FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 17.

27 FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 20.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 45.

28 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 45.

29 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 34.; FALUHELYI: *Briand*, 442.

30 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 6.

Páneurópa és a Nemzetek Szövetsége

A páneurópai elképzelés elfogadásának közjogi előkérdése volt, hogy a Páneurópa-mozgalomnak lehet-e egyáltalán nemzetközi jogi létjogosultsága a Nemzetek Szövetsége mellett. Faluhelyi ezért hosszasan elemezte a páneurópai gondolat és a nemzetek új közösségének viszonyát. Kalergi egyébként azon az állásponton volt, hogy a Nemzetek Szövetségének megalakítói alapvető hibát követtek el. Ahelyett ugyanis, hogy először a szervezetlen Európa organizációját teremtették volna meg, a közbenso fokozatot kihagyva mindjárt az államok világsszövetségének megszervezésével próbálkoztak. Szerinte ez volt az egyik oka a Nemzetek Szövetsége működésképtelenségének.

Kalergi azzal érvelt, hogy az egyes nemzetek boldogulásának és egyben az összesség közös érdekeinek előmozdításáért eredményesebb munkát fejthetne ki egy olyan államsszövetség, amely a szárazföldi kontinens egész területét átfogja.³¹ Faluhelyi ebben a kérdésben osztotta a kongresszuson felszólaló Nicolas Politis görög miniszter álláspontját, aki szerint a páneurópai eszme jogi szempontból teljes összhangban van a Nemzetek Szövetsége paktumával, hiszen annak 21. cikke elismerte a regionális szerződések törvényességét. Politis két előnyét látta Páneurópa megalakulásának. Egyrészt megszűnne az az anomália, hogy a Nemzetek Szövetségében európai kérdésekben olyan államok is döntési jogot kaptak, amelyek ügyeibe a szövetség vagy az egyes európai államok nem avatkozhatnak be. Másrészt a regionális együttműködés megoldaná a Tanács összetételének vajdúó kérdését is, ha abban – a páneurópai szerveződéss esetén – csupán a nagy világhatalmak és a különböző kontinensek képviselői vehetnének részt.³²

A Páneurópa-mozgalom hazai hívei is úgy vélték, hogy hiba volt a Nemzetek Szövetségének kihagynia a kontinentális szintet, és rögtön a világsszolidaritás álláspontjára helyezkednie. Ezért is alapos az az igény, hogy Európa szövetségbe tömörülve, mint kontinentális államcsoport foglalna helyet a genfi Nemzetek Szövetségében. Lukács György szerint a népszövetség nem segítette a fegyverkezés arányos csökkentését és a kisebbségi ügyek kezelését. Ebben is segíthet Páneurópa. Magalakulása esetén közelebb kerülénék a vámunióhoz, vele járna a kisebbségi jogok feltétlen tiszteletben tartása, a nyelvhasználat és a kulturális fejlődés, továbbá a kisebbségek szabad érintkezése más államterületeken, különösen az anyaországban lakó „fajtestvéreikkel”. A Páneurópa-mozgalom hazai vezetője remélte, hogy a megalakulás életet önt a Nemzetek Szövetsége paktumának 19. §-ába, amely szerint az alkalmazhatatlanná vált nemzetközi szerződéssket revízió alá kell venni. Faluhelyi azt hangoztatta, hogy hazánkat azért büntették, mert a győztesek úgy vélték, hogy a háborút mi provokáltuk. A páneurópai eszmeiség jegyében viszont lehetőség lenne az igazságtalanságok korrigálására, mindenekelőtt a trianoni béke méltányos revíziójára.³³

31 COUDENHOVE-KALERGI, 1925, 81. A szovjetek kizárásról: GAZDAG Ferenc: *Bevezető az orosz geopolitikai szöveggyűjteményhez = Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*, szerk. Ljubov SISELINA, GAZDAG Ferenc, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 7–11.

32 *Páneurópa problémája*, 8.; FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 9.; *Két előadás Páneurópáról. A Külügyi Társaság ülése*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/252, nov. 6. 8.

33 *Páneurópa problémája*, 6. Lukács György felszólalása.

Páneurópa és a nemzetiségi kérdés

Faluhelyi a Páneurópa-mozgalom tartalmi célkitűzéseit nemzeti szempontból komoly kritika alá vonta. Úgy vélte, hogy Európa karakteréhez hozzátartozik a nemzeti eszme. Az európai kontinens egészséges fejlődése, e fejlődés színessége és értéke megköveteli a történelmi szereppel bíró értékes nemzetek külön életének fenntartását és nemzetközi biztosítását. Kalergi egyébként maga is elismerte a nemzeti eszme nagy horderejét és fontosságát az európai kultúra szempontjából.³⁴

Faluhelyi szerint azonban a mozgalom atyja tévedett, amikor azt fejtegette, hogy a nemzeti kultúrát is olyan privát üggyé lehet, sőt kell visszafejlesztetni, mint amilyené időközben a vallás lett. Minden kultúrembernek – írta Kalergi a *Páneurópában* – azon kell dolgoznia, hogy „ma a vallás, holnap pedig a nemzet minden ember magánüggyé váljék”. Faluhelyi Kalergi alapvető tévedésének tartotta, hogy a nemzeti gondolat háttérbe szorításával meg lehetne alkotni Európában az egységes „európai nemzet”-et.³⁵ Szerinte a nemzeti eszmét, bármennyire is a szellem szférájához tartozik, olyan formában, mint a vallást, nem lehet magánüggyé tenni. A vallás, a hit az ember kontemplatív belső életmegnyilvánulása, amelynek tárgya túlesik a reális élet körén. Természete belső elmélyedést igényel, és ezért egyénileg éppen olyan tökéletesen, sőt talán még tisztultabb, ideálisabb formában nyilvánulhat meg, mint az ember társas és főleg hivatalos állami életében.

A nemzeti eszme Faluhelyi szerint azonban egészen más. Nézete szerint a nemzeti eszme maga az élet: az ember élete a társadalomban, az államban, a természetben, a gazdaságban. Ez az egymással faji, nyelvi, történelmi, gazdasági és kulturális kapcsolatokkal összefűzött emberek el nem tűntethető összekapcsolódása, amelyet épp azért, mert a reális emberi életre, az emberi szellem földi és nem földöntúli, közösségi és nem egyéni szükségleteire, vágyaira és ideáljaira vonatkozik, az ember kontemplatív életére visszaszorítani, belső egyéni üggyé tenni Európában már nem lehet.

Álláspontja szerint az ilyen „visszaszorítás” a kultúra szempontjából visszafejlődést jelentene. Nem a színtelen összeurópai gondolat, hanem a külön nemzeti sajátosságok teremtik meg Európában a legkiválóbb emberi értékeket. Ezek helyezik Európát a nemzeti eszmét nélkülöző világrészek fölé, és ezek révén van ez a világrész kulturális fölényben. Az európai kultúra és az általános emberi fejlődés érdekében tehát e sajátosságokat nem tompítani, hanem fejleszteni és elmélyíteni szabad. Minthogy azonban ez az elmélyítés csak külön egységes állami életben, az egyes nemzeteket a maguk egészében átfogó keretek között lehetséges, Kalergi Páneurópáját e „kardinális kultúrszükséglet kielégítése szempontjából” alkalmatlannak tartotta.³⁶

34 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 35. Páneurópa és a nemzeti eszme; COUDENHOVE-KALERGI, 1925, 142., 140.

35 COUDENHOVE-KALERGI, 1925, 143., 147.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 38., 40.

36 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 41–42.

A Kalergi-terv és a határ, valamint a kisebbségi kérdés

Faluhelyi szerint a Páneurópa-tervezet alapvető sajátossága, egyben legnagyobb fogyatékosága, hogy az európai kontinentális államok összefogását a Párizs környéki békék diktálta határok mellett, azok „láthatatlanná tételével” és nem megváltoztatása árán akarta keresztülvinni. Kalergi ráadásul a megállapított határok bármilyen revideálása és ezzel a nagy nehezen összetákolt „béke” megbolygatása ellen szállt síkra. A magyar szerző – utalva Kalergi következetlenségére – élesen elutasította ezt a koncepciót. Felvetette, hogy amikor német érdekekről van szó, benne is megszólalt „az apai német vér, és éppen nem félt a politikai axiómájának időleges félretételétől”.³⁷ A francia kormányzati tényezők támogató hozzáállását Faluhelyi is dicsérettel illette.³⁸

A koncepciót elemezve viszont elismerően szólt az összeurópai terv kisebbségvédelmi elképzeléseiről. Kalergi a nemzeti törekvések biztosítására hatásos és általános kisebbségi védelmet sürgetett.³⁹ Ezt az óhajt a bécsi kongresszus kisebbségi bizottságának határozata még precízebb formában erősítette meg. A tárgybeli határozat, amelynek szövegét előbb a plénumban, később a kisebbségi bizottságban Fritz Mittelmann német birodalmi képviselő terjesztette elő, így szólt: „*A politikai és kisebbségi bizottság az első Páneurópai Kongresszusnak egy állandó bizottság kiküldését javasolja, melynek feladata a nemzeti kisebbségek kérdését állandó vizsgálat tárgyává tenni, és ezen vizsgálat alapján az Interparlamentáris Unóval, a Népszövetségi Ligákkal és a genfi kisebbségi kongresszussal egyetértésben pontos javaslatokat kidolgozni az európai nemzeti kisebbségek jogainak biztosítására.*”

A kongresszus abból a feltevésből indult ki, hogy a páneurópai mozgalomnak – az új európai határokra tekintettel – csak a kisebbségi kérdés kielégítő rendezése esetén lehetne meg az óhajtott sikere. Ez a határozat Faluhelyi szerint „dicséretes és üdvösséges”. Az „európai határok” okozta nehézségek eltüntetésére és ennek révén az európai népek békés és őszinte összefogására azonban még nem elégséges a célkitűzés.⁴⁰

Kalergi programadó művében arról írt, hogy a Párizs környéki békék teremtette állapot politikai és nemzeti szempontból haladást jelentett a múlthoz képest, mert több, addig elnyomott nemzet aspirációit megvalósulásra segítette. Később azonban maga is elismerte, hogy ez a döntés más oldalról, különösen Közép-Európában „olyan nagy keserűséget fakasztott, amelyek gazdasági felépüléséhez szükséges béke és összefogás helyett állandó izgalomban tartják a kedélyeket”.⁴¹

37 „De hát minek kívánja a Rajna szabaddá tételét is, ha a határok láthatatlansága azok jelentőségét úgyis megszünteti!” FALUHELYI: *Bécsi Kongresszus*, 1926, 21.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 43.; COUDENHOVE-KALergi, 1925, *Pan-Europa*, 148.

38 FALUHELYI: *Páneurópa*, 192., 42. Páneurópa és az egyes államok határai; FALUHELYI Ferenc: *A pán-európai gondolat és a kisállamok. Mi indíthatja a francia politikát erre a kezdeményezésre? A kisállamok szerepe a gazdasági együttesben*, Budapesti Hírlap, 49(1929)/211, szept. 18. 1–2. A korabeli francia külpolitika irányairól; GAZDAG Ferenc: *Franciaország története 1918–1995. A rövid XX. század*, sorozatszerk. BALOGH András, Kossuth Kiadó, Budapest, 2011, 17–19.

39 COUDENHOVE-KALergi, 1925, 146.

40 FALUHELYI Ferenc: *A kisebbségi és határkérdés Páneurópában*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/236, okt. 17. 3–4.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 47., 48.

41 COUDENHOVE-KALergi, 1925, 109., 145.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 49.

Ehhez Faluhelyi a következőket fűzte: „Az európai államok egyesülése, illetve egy államszövetségbe tömörülése épp ezért nemzeti szempontból is kielégítő megoldást akkor jelentene, ha a hatalmak előbb számolnának a párizsi békék által megvont európai államhatárok igazságtalanságaival, nemkülönben a fejlődő és érvényesülésre törekvő európai nemzetek együttélési és önrendelkezési igényeivel, és ezen igények érdekében elismernék és valóra váltanák az önrendelkezési jognak azt a gondolatát, amely eredetileg éppen a győzők körében vetődött fel”.⁴²

Páneurópa és a gazdaság

Faluhelyi kritikával illette a páneurópai program gazdasági elképzeléseit is. Álláspontja szerint egyrészt szükség lenne a vámhatárok lebontására, hiszen például Passautól a Vaskapuig úszó árunak 11 különböző rendszerű vámkezelésen kell átesnie, amíg a rendeltetési helyére kerül. Másrészt azonban bizonyos, hogy a vámsorompók lebontása a fejlődés kezdetén álló, de egészséges fejlődésre képes ipari termeléseket teljesen tönkretenné, és így az ilyen iparral bíró nemzetek ipari munkásságára is végzetes lenne. Épp ezért az ipari és gazdasági fejlettség különböző fokán álló európai államokat gazdaságilag nem lehet teljesen uniformizálni.⁴³ E nehézségeket a háborús gazdasági korlátozások megszüntetésével, a háború előtti európai szabadforgalom visszaállításával, különösen pedig a háború előtt Európában kialakult nagy gazdasági egységek valamilyen szintű visszaállítása révén lehetne eltüntetni.⁴⁴

Kalergi Svájc példáját említette a többnyelvű nemzetek békés együttélési lehetőségének és gazdasági fejlődésének bizonyítására. A svájci példa azonban fényesen bizonyítja a tisztán népi szempontok mellett a történelmi, földrajzi és gazdasági tényezők államalkotó erejét is. Igaz, a mondat második része úgy szól, hogy ami Svájcban lehetséges volt, Európában nem mindenhol alkalmazható. („Die Probleme sind die gleichen, nur die Dimensionen andere.”) Ennek ellenére ez a gondolati párhuzam Faluhelyi értelmezésében igazolja, hogy „az így kifejlődött államalakulatokban lehetséges egészséges gazdasági élet, és végül mindennél fényesebben bizonyítja egy ugyanilyen szempontok szerint, illetve ugyanilyen történelmi, földrajzi és gazdasági tényezők hatása alatt kifejlődött történelmi Nagy-Magyarországnak az európai együttesben való gazdasági életképességét is!”⁴⁵

Az európai gazdasági egység modelljeként viszont szerinte is helytelen az USA vagy a német birodalom példájára hivatkozni. Ezek megalakulásakor egységes gazdasági fejlettségi fokon álló közösségek összefogásáról volt szó. Faluhelyi álláspontja szerint az európai harmónia megteremtése érdekében nem kellene azonnal a teljes gazdasági egység létrehozására törekedni. A német szakirodalom is csupán a vámrendszerek egységesítésében látta az első lépést Páneurópa, illetve az európai nemzetek harmonikus együttműködésének biztosítása felé. Gazdasági szempontból tehát Kalergi programja rövid távon szintén módosításra, illetve mérséklésre szorul.⁴⁶

42 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 54., 55.

43 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 55., 56.; *Páneurópai vitaest a Külügyi Társaságban*, Budapesti Hírlap, 46(1926)/258, nov. 13. 4.

44 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 57.

45 COUDENHOVE-KALERGI, 1925, 118.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 58.; FALUHELYI: *Briand*, 445.

46 FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 59.

Összegzés

Faluhelyi hangsúlyozta, kritikája nem jelenti azt, hogy a célzott egyesülés gondolata érdektelen és figyelmen kívül hagyható lenne. Minden eszközt, amely a nemzetközi rendet és szabadságot Európában egyszer meg tudná teremteni, amely képes volna arra, hogy az európai tűzfészket véglegesen pacifikálja és az „európai államokat és történelmi nemzetegységeket egy harmonikus egységbe tömörítse”, támogatni kell. Ha ez az eszköz – írta – a páneurópai eszme lesz, akkor azt egy olyan kis nemzetnek, mint a mienk, amely csak egy nemzetközi rend szilárd alapjaira támaszkodhat, őszinte lelkesedéssel üdvözlőnie kell.

Ennek az összefogásnak azonban szerintem van egy elengedhetetlen feltétele. A páneurópai mozgalomnak módosítania kell a határkérdésben elfoglalt eddigi álláspontját. Ez a program nem jelentheti a jogos nemzeti és történelmi igények elutasítását. *„Ne legyen a győzők egyoldalú és igazságtalan érdekeinek oltalmazója, hanem pártatlan úttörője az európai népek közti békés és harmonikus együttműködésnek. Ennek a programnak alapja nem lehet a hatalmasabbnak igazságtalan erőszaka, hanem csak a népek szabadsága mellett diadalra jutó történelmi igazság.”*⁴⁷

Faluhelyi Ferencnek nagy szerepe volt a páneurópai eszme hazai népszerűsítésében és törekvéseinek tárgyilagos ismertetésében. Egyedüli volt a hazai közéletben, aki (államközi-nemzetközi jogi) szempontból elemezte és bírálta a tervet. Ő volt az első elméleti jogász, aki rámutatott az elképzelés államjogi hiányosságaira, a tervezett államközi kapcsolatok kontúrtaiban és változó koncepciójára. Az egyedüli volt, aki hűvös tárgyilagossággal és nem kritikátlan igenlő vagy érzelmi háttérű támadó szemlélettel közelített a mozgalomhoz és annak dokumentumaihoz. Ő volt az a nemzetközi jogász, aki értékelni tudta a közös Európa programjának kisebbségi-jogvédelmi törekvéseit, de alappal bírálta annak elvi hiányosságait és gyakorlati következetlenségét.

⁴⁷ FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 60.; FALUHELYI: *Páneurópa*, 1928, 62.